

A BIODIVERZITÁS, MINT AZ ÖKOTURIZMUS VONZEREJE

Margóczy Katalin

Összefoglalás

A biodiverzitás az élővilág hatalmas változatosságát és változékonyságát jelenti. Igen sokféle sokféleség létezik, de ezek közül a taxondiverzitás és a tájszintű élőhelydiverzitás a legfontosabb az ökoturizmus szempontjából.

Az ember alapvető szüksége, hogy érzékelje, megérintse a „természetet”, hogy időről időre kapcsolatba kerüljön vele. Ez az igazi hajtóereje a természetbe irányuló turizmusnak. Ökoturizmuson tágabb értelemben a természetbe irányuló turizmust értjük. Vannak olyan emberek, akik csak pihenésre, kikapcsolódásra vágyanak, mások viszont kíváncsiak a ritka fajokra, élőhelyekre is. A kétféle csoport igényeinek kielégítése eltérő módon lehetséges, de mindkét esetben fontos szempont a környezeti tudatosság fejlesztése, a természeti értékek károsodásának megakadályozása, és nem utolsósorban a helyi lakosság részvétele, és részesedése a turizmusból származó haszonból.

A gyepgazdálkodás kétféle módon is kapcsolatba hozható az ökoturizmussal. Egyrészt a gyepök természeti értékei, biodiverzitása megfelelő gyepkezeléssel őrizhető meg. Másrészt a hagyományos, és a természetkímélő gyepgazdálkodás bemutatása nemcsak jelentős turisztikai vonzerő lehet, de a helyi lakosság foglalkoztatásához is hozzájárulhat.

Biodiverzitás

A biológiai sokféleség egyik legjobb tudományos definícióját a Global Biodiversity Assessment (1995) című nagyszabású munkában találjuk meg. Eszerint a biodiverzitás az „adott körön belüli biológiai entitások változatossága és változékonysága.” Számszerű értéke függ az alegységek (féleségek) számától, és gyakorisági eloszlásuk egyenletességétől. Többféle index alapján számolható ki, ezek között szerepelnek információelméleti és valószínűség számítási alapon megadott képletek. A definíció alapján megállapíthatjuk, hogy igen sokféle sokféleség létezik, természetesen ezek csak egy része érzékelhető közvetlenül a turista számára.

Standóvár és Prímack (2001) természetvédelmi biológia tankönyvében a biodiverzitás három szintjét emeli ki. A populáción belül megnyilvánuló genetikai diverzitást, az életközösségek fajdiverzitását (α diverzitás, taxondiverzitás) és a táji léptékben jelentkező, a társulások és élőhelyek sokféleségében testet öltő ökológiai diverzitást. Ezek közül a taxondiverzitásnak (gazdag, és változatos faji összetétel) és az ökológiai diverzitásnak (szép, változatos táj) lehet jelentősége az ökoturizmusban. A közvélemény számára érdemes hangsúlyozni a biodiverzitás jelentőségét és veszélyeztetettségét, de ennek közérthetőnek és szemléletesnek kell lenni.

Biodiverzitás a pusztán

Hazánk egyik leghíresebb természeti értéke a megmaradt füves pusztia. Mivel ennek a gyepgazdálkodásban is nagy jelentősége van, a diverzitást érdemes ennek az élőhelynek

a példáján szemléltetni. Sokan azt gondolják, hogy a „puszta” az az élőhely, ahol, ha körbe nézünk, „nem látunk semmit”, vagyis alacsony a diverzitása. Valóban megkapó látvány a végtelen fűtenger, azonban eleve legalább háromféle típusa ismeretes a pusztának. A homokpuszták enyhén hullámos felszínén más a vegetáció a mélyebb buckaközökben és a buckatetőkön, bizonyos fajokat csak itt lehet megtalálni, igen magas az endémikus fajok aránya (pl. báránypirosító, homoki vértő, csikófark, homoki nőszirm, homoki árvalányhaj, stb.). A szikes pusztákon elbűvölő, amikor a néhány cm-es szintkülönbség hatására a vegetációs típusok tarka mozaikja alakul ki. A szikes laposokat kamilla-gyűrű szegélyezi, a veresnadrág cserkesz szára a magasabb részeken vöröslök, a sziksó virágzásával versenyt fehérlök a pozsgás zsázsa virágzata, a nedves szikfokokat benövi a mézpzászit szürkészöld gyepe. Lőszpuszták már csak mutatóba, néhány hektáros foltban maradtak fenn. Jól meg lehet ismerni őket a fehér és kék virágú zsályákról, a csattogó szamócáról, néhol a macskahere rózsaszín virággombócairól, ősszel pedig az elszórtan sárgálló vetővirágokról. Számomra a „puszta élményhez” az is hozzátartozik, hogy az ember nem tudja eldönteni, hogy a lába elé nézzen, vagy a feje fölött, vagy távolabb röpködő madarakat távcsövezzék inkább. A rovarvilág gazdagságából is csak kis részleteket észlelhet a közönséges turista.

A biodiverzitás különleges formája a kultúrfajta sokfélesége. A puszták elképzelhetetlenek legelő állatok nélkül. A szürke marhák, bivalyok, rackák, ősi lófajták, szamarak, és pásztorkutyák a turizmus számára is igen attraktívak.

Miért vágyunk a természetbe?

Az ember alapvető szüksége az, hogy érzékelje, megérintse a „természetet”, hogy időről időre kapcsolatba kerüljön vele. Nézzük, mit mond erről C.G. Jung (1875-1961) a 20. század nagy pszichoanalitikusa „Gondolatok a természetről” c. könyvében: „Valahányszor érintkezésbe kerülünk a természettel, tiszták leszünk. A túlságosan sok civilizáció által bepiszkolódott emberek sétálnak egyet az erdőben, vagy fürdenek a tengerben. Racionalizálhatják ezt így vagy úgy, de a valóságban lerázzák bilincseiket, és megengedik a természetnek, hogy megérintse őket. Ez megtörténhet belülről is, kívülről is. Ha az erdőben sétálunk és leheveredünk a fűbe, vagy fürdünk a tengerben, ez kívülről jön; ha lemerülünk a tudattalanba, vagy álmok révén kerülünk magunkkal kontaktusba, belülről érint meg bennünket a természet, és ez ugyanaz: a dolgok ismét rendbe jönnek.”

Sokan nem érzik ennyire nélkülözhetetlennek a természettel való kapcsolatot, de könnyen lehet, hogy az ún. civilizációs ártalmak, neurózisok jelentős részének ez az egyetlen hatásos gyógymódja!

Az ökoturizmus

Ökoturizmuson tágabb értelemben a természetbe irányuló turizmust értjük. Jelentősége napjainkban egyre növekszik, egyrészt azért, mert egyre jobban „bepiszkolódunk a túlságosan sok civilizáció által”, tehát egyre többen, egyre gyakrabban vágnak a természetbe, ennek pedig hallatlanul nagy a gazdasági jelentősége, hiszen a turistákat ki kell szolgálni. Az egyre nagyobb érdeklődés egyre jobban veszélyezteti a természetes életközösségeket, ezért egyre több energiát és odafigyelést igényel a természeti értékek megőrzése.

A Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) is nagy jelentőséget tulajdonít az ökoturizmusnak. Definíciójuk szerint „*az ökológiai turizmus vagy „ökoturizmus” a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz való juttatásával*”. Ez a definíció hangsúlyozza a felelősségvállalást a környezetért, a kíméletet, és a látogatás hatásának mérséklését is. Azonban nem elég csak mérsékelni a hatást, a természetbe irányuló turizmusnak feltétlenül fenntarthatónak kell lenni, vagyis nem okozhat károkat és maradandó változásokat, hiszen ezzel saját létfeltételeit szünteti meg.

Ma már biztosak lehetünk abban, hogy „a természetvédelem sokkal fontosabbá vált az idegenforgalmi ágazat számára, mint az idegenforgalmi ágazat a természetvédelem számára” ahogyan azt Kelemen Judit (1997) Természetvédelem c. jegyzetében megállapította. A Nemzeti Parkok és egyéb természetvédelemmel foglalkozó szervezetek tevékenysége teszi lehetővé, hogy maradjon még „viszonylag zavartalan természeti terület”. Ezek a szervezetek fontos feladatuknak tekintik a turizmus szervezését is, mivel ennek jelentős a tudatformáló szerepe, és bevételt is jelenthet. Szerencsére nagyrészt túl vagyunk már azon az időszakon, amikor a nemzeti parkok az értékek fenntartásáért dolgoztak, az idegenforgalmi cégek pedig meggazdagodtak a turizmusból.

Fontos kiemelni az IUCN definíciójából azt, hogy a helyi népességnek is társadalmi és gazdasági előnyhöz kell jutni a turizmusból, hiszen ők viselik a negatív hatásait annak, hogy lemondanak az iparosításról, a mezőgazdaság intenzifikálásáról, a közlekedés továbbfejlesztéséről a természeti értékek megóvása érdekében.

Az ökoturizmus formái

Az emberek nagyobbik része tudatosan, vagy tudattalanul a Jung féle megtisztulásra vágyik, jó levegőre, napsütésre, szép tájra, kényelemre, szórakozásra, nyugalomra, stb. Nem igénylik a fokozottan védett, unikális, igen sérülékeny élőhelyek meglátogatását, elegendő számukra egy szép erdő, gyepes, ligetes terület, ahol pihenhetnek, sétálhatnak, nézelődhetnek. Természetesen az ilyen helyeknek is kell rendelkezniük némi biodiverzitással, de inkább a természetközeli megjelenés a fontos, lehetnek akár másodlagos, sőt helyreállított területek is. A lényeg az, hogy ezek sok ember fogadására alkalmas területek legyenek, álljanak rendelkezésre mellékhelyiségek, parkolóhelyek, kilátóhelyek, látogatható barlangok, madárvárták, uzsonnázóhelyek, üdülésre alkalmas gyepes-ligetes területek, csónakázás, tájékoztatási központok, ajándéküzletek, vendéglátóipari egységek, tanösvények, stb. Gyakran a védett terület egy kevésbé érzékeny, és elszigetelhető részén alakítanak ki ilyen ún. „mézesbödön” területeket. Ezzel azt kívánják elérni, hogy az igazán értékes területek mentesüljenek a turizmus káros hatásaitól. Szűkebb értelemben véve ez a fajta turizmus nem is tekinthető ökoturizmusnak, csak ha sikerül a környezeti tudatosság megfelelő szintjét elérni.

Külföldön már egyre elterjedtebbek az ún. natúrparkok, amelyek főleg az ilyen típusú turizmus kiszolgálását célozzák. „A natúrpark valójában egy különösen értékes, jellegzetes tájegységet takar, általában védett természeti területet, amely üdülési célokra is alkalmas. A natúrparkok kultúrtáj egységek, amelyek a vidék kihasználásának kímélő formái. A táj ápolása által megtartják jellegüket, s egy speciális infrastruktúra

kiépítésével (pl. túra utak, tanösvények, múzeumok stb.) a nagyközönség számára is nyitottakká válnak. Természetvédelmi területek, vagy azok részei, amelyek kiemelt mértékben alkalmasak a pihenésre, szabadidő eltöltésére, kikapcsolódásra és egy terület természeti és történelmi értékeinek bemutatására, és az ezekhez kapcsolódó ismeretek közvetítésére, és ahol megtalálhatóak a szakirányú információszolgáltatás és az értékek kezelésének feltételei.” (www.naturpark.hu) Megjegyzem, hogy szükséges a natúrparkokat a védett területektől megkülönböztetni, mivel a védett természeti területen a biodiverzitás, a természetes életközösségek megőrzésének van prioritása, és ez gyakran csak a turizmus teljes kizárásával lehetséges. Nagyon fontos, hogy maradjanak olyan helyek a világban, amelyek a lehető legnagyobb mértékben érintetlenek, senki nem „ápolja” őket, a természeti folyamatok szabadon érvényesülnek. Véleményem szerint ma, Magyarországon még sok olyan terület van, amely nem védett, de natúrparknak kiválóan alkalmas. A mai védett területek legnagyobb része pedig olyan, amelyik a turizmus károsító hatásait csak igen nehezen képes elviselni.

Az emberek másik, kisebbik fele nem elégszik meg a fenti lehetőségekkel. Ők a természeti értékek tényleges megismerésére vágyanak, természetfotózni, madarászni, botanizálni akarnak, kíváncsiak a védett fajokra, az igazán természetes élőhelyekre. Bizonyos vélemények szerint ők még „veszélyesebbek” lehetnek a természeti értékekre, mint az előbbieken említett ún. „tömegturisták”, de az is igaz, hogy közöttük elterjedtebb a környezettudatosság, a természeti értékek féltése és kímélése. Számukra szakvezetést, részletes tájékoztató anyagokat, tanösvényeket kell biztosítani, és a legféltettebb értékek őrzése sem elhanyagolható. A Nemzeti Parkok tájékoztató füzetei alapján szabadon, vezető nélkül is felfedezhetjük a természeti értékeket. A megfelelő térképek segítenek a látnivalók megtalálásában, és abban, hogy az élővilágot se zavarjuk közben.

Gyepgazdálkodás és ökoturizmus

A gyepgazdálkodás kétféle módon is kapcsolatba hozható az ökoturizmussal. Egyrészt a gyepek természeti értékei, biodiverzitása megfelelő gyepterkezeléssel őrizhető meg. A konkrét módszerek tekintetében még igen sokszor van véleménykülönbség az egyes szakemberek között. Mást javasol a botanikus, mást a gyepgazdálkodással foglalkozó agrárszakember, a különböző állatcsoportokkal foglalkozó zoológusok (entomológusok, malakológusok, ornitológusok, herpetológusok). Arra is van példa, hogy a védett növények virágzási idejének megfelelően késői kaszálást írnak elő, azonban a történelmi adatok alapján korábban mindig sokkal előbb kaszálták, és ennek ellenére (vagy éppen ezért) alakult ki a védendő fajösszetétel. Biztosra vehető, hogy a különböző kaszálási időpontok más és más fajoknak kedveznek, ezért a legnagyobb fokú biodiverzitást úgy őrizhetjük meg, ha ugyanabból a gyeptípusból fenn tudunk tartani korábban és később kaszált állományokat. Általánosságban pedig annyi mondható, hogy a megfelelő kezelési módszert minden állomány esetén egyedileg kell megtalálni.

A hagyományos, és a természetkímélő gyepgazdálkodás bemutatása nemcsak jelentős turisztikai vonzerő lehet, de a helyi lakosság foglalkoztatásához is hozzájárulhat. Külföldön sokkal gyakrabban találkozunk olyan bemutatóhelyekkel, ahol a különböző gazdálkodási típusokkal ismerkedhetnek meg a látogatók. A pásztorhagyományok bemutatásának ma már elég nagy múltja van nálunk is, de még

ezen a téren is sok a kihasználatlan lehetőség. Itt figyelhető meg legszebben a biodiverzitás és a kulturális diverzitás összefüggése.

Bizvást állíthatjuk, hogy a gyepgazdálkodás a mezőgazdaság azon ága, amelyiknek a legnagyobb szerepe lehet a vidékfejlesztésben, mert a legtöbbet tudja nyújtani az egyik legperspektívikusabb gazdasági szektor, az ökoturizmus számára.

Ajánlások

A gyepgazdálkodásnak ma már igen jelentős feladata a gyepök természeti értékeinek, biodiverzitásának megőrzése. A megfelelő módszerek megtalálása nem könnyű feladat, állományonként különbözhet. Tapasztalati úton, és a hagyományok figyelembe vételével található meg a megfelelő megoldás. A hagyományos és természetkímélő gyepgazdálkodás bemutatása turisták számára még sok kihasználatlan lehetőséget jelent.

Szerző: Dr. Margóczy Katalin egyetemi docens
Szegedi Tudományegyetem, Ökológiai Tanszék, Szeged, Pf. 51. 6701
margoczi@bio.u-szeged.hu